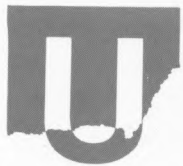


SAKRALNA ZBIRKA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U OSIJEKU

Mato Batorović
Muzej grada Iloka



Slavoniji ima više franjevačkih samostana koji pripadaju Hrvatskoj franjevačkoj provinciji Sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu. To su: Ilok, do nedavno Šarengrad, Vukovar, Osijek, Našice, Slavonski Brod, Slavonska Požega i

Cernik. Sve su to stare kuće, najviše nastale u 18. stoljeću, dok su samostanske crkve kod nekih i starije (gotika).

Samostani imaju knjižnice, koje su često veoma bogate, imaju svoje arhive, moraju imati sakralne predmete za upotrebu u liturgiji: kaleže, kadionice, svijećnjake, križeve, a tako i odjeću, razne vrste misnoga ruha, plašteve i dr. No to blago manje poznamo i često o njemu imamo iskrivljene slike. Misli se da se u samostanima čuva veliko bogatstvo, ali je nažalost često drugačije stanje, jer su pojedini samostani bili ukidani, neki su selili u druga mjesta ili kuće, jedni su gorili, drugi bili opljačkani i dr.

U samostanima su najvidljiviji umjetnički eksponati – slike i kipovi – jer su postavljeni u blagovaonici, hodnicima ili drugim prostorijama gdje su dostupni našem oku. Čini mi se da su slavonski samostani po nečemu specifični – u njima i nema toliko likovnog blaga koliko bismo se nadali. Istina, već sam spomenuo neke razloge a između ostalog i to što se slavonski fratar više morao kroz povijest brinuti o zemlji od koje je živio. Jer, sami su morali organizirati obradu, kao da ih je to »slavonsko blato« zaokupilo, dok su franjevci u težim uvjetima – pod Turcima u Bosni, ili siromašnijim krajevima više činili za umjetnost. Čak se to povrdjuje i u poslijeratno vrijeme. Kako znamo, u mnogim bosanskim i hercegovačkim samostanima nalaze se prave zbirke suvremene hrvatske umjetnosti.

Povijesni podaci

Kada su franjevci došli u Osijek nije nam poznato. Sigurno je da po oslobođenju od Turaka 1687. godine fra Šimun iz Bača uza Sulejman pašinu džamiju pravi od starog drva kapelicu i sebi stan. To bi bilo upravo na mjestu gdje je i danas crkva.

Samostan je građen od 1699. do 1719, a 1731. podignut je na kat, ali dograđuje se i poslije. Od 1752. do 1761. podignut je novi prostraniji samostan, koji je 1786. godine car Josip II uzeo za vojne potrebe, a franjevce preselio u bivši isusovački samostan (isusovci su bili dokinuti). Tek su 1938. franjevci dobili današnju zgradu, koja je bila podignuta 1770–78. za vojne stanove.

Crkva je građena 1709. do 1732. godine, kada je posvećena uzvišenju Sv. Križa. U njoj se čuva kip Gospe Judske od 1703. godine, a štovanje Sv. Antuna spominje se i ranije. U 18. stoljeću crkva je dobila današnji barokni inventar i izgled. Zadnja obnova bila je 1917. godine.

Prije dvije godine počele su pripreme za novu obnovu jer je crkva u veoma lošem stanju. Kao spomenik najviše kategorije ušla je u financiranje RSIZ-a i do sada je promijenjen sav pokrov i krov, odvedene površinske vode, a počelo je isušivanje zidova od vlage. Potom će se urediti unutrašnjost i fasada.

Također treba obnoviti samostansku zgradu.

U osječkom samostanu su bile razne škole: filozofija se predavala već 1708, teološka škola otvorena je 1724, a godine 1735. prerasta u teološki fakultet. Franjevci 1779. preuzimaju gimnaziju, koju su osnovali isusovci, te je vode do 1885. I poslije su djelovali na srednjim školama kao profesori i katehete. U samostanu je postojala i prva tiskara u Slavoniji od 1735. do 1774. godine. U Osijeku su djelovali i živjeli mnogi poznati franjevci književnici, znanstvenici, jezikoslovci i dr.: Stjepan Vilov, Antun Papušlić, Ivan Velikanović, Josip Pavišević, Đuro Rapić, Marijan Lanosović, Matija Petar Katančić, Mladen Barbarić i dr.

U crkvenoj kripti pokopani su mnogi poznati ljudi 18. i 19. stoljeća. Za samostan je najznačajniji Mihael Summa, nadbiskup skopski i primas Srbije, koji je umro 1777. godine a pokopan je u samostanskoj kripti. Oporučno je ostavio franjevcima neke predmete, sačuvan je biskupski štap, ceremonijalne papuče i mitra.

Samostansko kulturno blago

Postoji bogata knjižnica (oko 9.000 svezaka) s vrijednim djelima slavonske književnosti. Zastupljene su sve znanstvene vrste, a svakako najviše teologija, propovijedi, životi svetaca, franjevačka duhovnost, ali isto tako bogata je i zbirka školskih udžbenika, povijesnih i zemljopisnih djela, kao i časopisa i druge periodike. Knjižnica je bogata izdanjima JAZU iz prošlog stoljeća. Šteta što knjižnica nije potpuno sredena i još nema nikakve kartoteke. U planu je da se knjižnica sredi i smjesti u takav prostor da bude otvorena za potrebe javnosti.

Uz knjižnicu postoji bogat arhiv, koji se čuva u 32 kutije, a uz to ima i velik broj rukopisa, što se najviše odnose na školstvo.

U samostanu postoji bogati fond crkvenog ruha, najstarija misnica je iz 1717. godine, a ima i današnjih. Zbirka je to od 30 većih predmeta i do 100 sitnijih. Mnogi su bili predstavljeni na izložbi *Umjetnosti 18. stoljeća u Slavoniji* 1971. godine. Postoji ideja da se zbirka postavi kao jedna velika cjelina. Problem je što su za to potrebne posebne vitrine, a vlasnici ih ne mogu sami financirati. Bogata je zbirka djela likovne umjetnosti od 18. stoljeća do radova osječkih umjetnika prije rata. Upravo je najviše tog materijala i postavljeno u novoj zbirci. Glavnina tih djela bila je dostupna javnosti, dok su neka bila smještena u nepristupačnim skladištima pa su sada prezentiranjem zbirke došla na svjetlo dana. Inače, zbirka je bila također dobro zastupljena na izložbi *Umjetnost 18. stoljeća u Slavoniji*.

Zbirka crkvenog posuđa nije brojem predmeta previše bogata, ali su oni visoke umjetničke vrijednosti. Izloženo je desetak eksponata iz 18. stoljeća.

Postav zbirke

Postav zbirke načinjen je u 1989. godini. Poglavar kuće o. Željko Paurić i brat Roko Pleše zamolili su me da pogledam materijal koji imaju kako bi se mogao predstaviti javnosti. Proučavao sam sve što ima u raznim dijelovima samostana i uvidio da bi se na najjednostavniji i najjeftiniji način mogao postaviti likovni materijal, nešto fotodokumentacije i u vitrinama crkveno posuđe. Odabrali smo i jednu misnicu.

Odlučili smo se za tri sobe i hodnik na prvom katu. Tu su izloženi i materijali iz prošlosti franjevaca i samostana (lijepo ispisani i likovno zamišljeni popis poglavara samostana, provincije, umrlih franjevaca u Osijeku). Na ulazu je ispisana kratka prošlost samostana i crkve kao uvodna informacija.



Sakralna zbirka Franjevačkog samostana, Osijek – detalj postava; snimio: Rudolf Bartolović



Sakralna zbirka Franjevačkog samostana, Osijek – akvarel Ivana Rocha, 1939, Franjevački samostan i crkva u Tvrdi (zdanje u kojem je danas smještena zbirka)

Prva soba – Upravo je najviše problema bilo kako osmisliti prvu sobu jer smo željeli da se vidi od svega što ima u samostanu.

Prvi dio postava su originalna djela, uglavnom litografije i crteži osječkih slikara: Josipa Leovića (1885–1963), Ise Junga (1872–1961), Josipa Zormanana (1902–1963), Ivana Rocha (1896–1972). Nadalje, izloženi su kućni oltarić Sv. Antuna, goblen iz 19. stoljeća i zlatovez iz 20-ih godina ovog stoljeća. Izložena je i jedna slika džamije (ulje na platnu). Ne zna se kako je dospjela u samostan, ali postoji mogućnost da predstavlja Sulejman pašinu džamiju, koja je bila na mjestu današnje crkve.

Slijedi nekoliko fotografija samostana, crkve i radova na obnovi samostana iz 1938. godine. Misnica iz 1717. stavljena je pod staklo, a jedna polica je ustakljena pa postaje vitrina za crkveno posuđe: kaleže iz 1716, 1740, 1757. i 1761, moćnike relikvijare iz 1760. i 1775, gotičku kadionicu i lađicu, lađicu iz 1775, krune za slike i dr.

U samostanu je sačuvano i više vojnih planova i crteža, pa je postavljen nacrt grada Novog na Uni, zatim nekoliko grafika s prikazom Iloka, Zagreba, Kamenice, Beograda, te grafika Hrvatski krunidbeni vojnik iz 1830. U prvoj sobi je izložen i namještaj osječkih radionica: klupa, stolci, umivaonik s ogledalom i dr.

Druga soba – Tu se nalazi likovni materijal. Vjerojatno je najstariji kip Gospe Celjske u gotičkom stilu. Barokne su slike: Sv. Obitelj, Madona (po Cranachu), Križni put (izložene četiri slike, a sačuvane su još četiri). Izloženo je još nekoliko slika iz 1750. godine, jedna barokna skulptura i križ, zvono iz 1779. godine, salonski namještaj i dr.

Treća soba – Ova soba je najreprezentativnija jer se u njoj nalaze gotovo sva djela visoke umjetničke vrijednosti. Nažalost nepoznatih majstora, osim Sv. Margarete iz 1838. koju je naslikao Katzer. Ostale umjetnine su kvalitetni radovi baroknih majstora iz 18. stoljeća: Crna Gospa – tip Hodegitria, Susret

Isusa i Ivana Preteče (stručnjaci smatraju da je to najvrednije djelo u zbirci), Žalosna Gospa, Raspelo, Sv. Franjo Solan i četiri franjevačka sveca – Sv. Franjo, Bonaventura, Didak, Sv. Valpurga, a tu je i kiparski barokni rad Franjevački grb.

Posebno je u vitrini prezentirana ostavština nadbiskupa Mihaela Summe: biskupski štap, mitra i papučice, te pokaznica iz 1776. jer i potječe iz njegova vremena. U prostoru je i lijepa stilska garnitura: stolić i fotelje, te sat u stilu drugog rokoka.

Ukupno je predstavljeno 120 eksponata na 60 četvornih metara.

Postav nije rađen čisto muzeološki, nego u »salonskom stilu« pa su na prozore stavljeni zastori. Savjetima u vezi s periodizacijom umjetničkih djela pomogla mi je Branka Balen iz Galerije umjetnosti Osijek.

Otvaranjem ove zbirke 14. prosinca 1989. franjevački samostan otvara vrata kulturi i vraća svoj dug Osijeku.

Planovi

Trebalo bi a i mogle bi se postaviti sljedeće izložbe:

- povijest školstva, posebno franjevačkog u Osijeku,
- povijest tiskarstva – prva tiskara u Slavoniji,
- slavonska književnost – napose franjevci,
- zbirka crkvenog ruha od 1717. g. do 1940. g.,
- zbirka crkvenog posuda i primijenjene umjetnosti,
- štovanje Gospe Judske i Sv. Antuna (knjige, zavjetni darovi, ručni radovi, modeli od voska i dr.),
- dokumentarna izložba o crkvi i samostanu.

Time bi osječki franjevački samostan Sv. Križa u Tvrdi postao prava duhovna, kulturna i prosvjetna oaza grada. Kako se radi na obnovi tog objekta, realno je očekivati da će se to i ostvariti.

Primljeno: 14. 5. 1990.

SUMMARY

The collection of sacral objects in the Franciscan monastery in Osijek

Mato Batorović

The construction of the Franciscan monastery in Osijek began in 1699. The Franciscan monks received the building used as military quarters for their own use only in 1938. The Franciscan church of the Holy Cross was built between 1709 and 1732 when it was also furnished with the present baroque inventory. It was renovated in 1917. Preparations for another reconstruction began two years ago, the renovation of the monastery also having been considered. The monastery has a rich library with 9.000 books planned to be shown to the public. There are significant archives there and holdings of church clothing and vessels. A collection of works of art contains pictures and sculptures from the 18th century to the early decades of the 10th century. The display of the collection, designed by Mato Batorović with specialist help from the Art Gallery of Osijek, opened in 1989. 120 exhibits are shown in a space of 60 square metres or in 3 rooms and a corridor on the first floor of the monastery. It has been planned to organize a series of exhibitions on various themes from the holdings of the collection.

MUZEJ DOMINIKANSKOG SAMOSTANA, STARI GRAD, HVAR

Davor Domanić

*Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture
Split*



ominikanski samostan u Starom Gradu na Hvaru, postao je već u 19. stoljeću središte pohranjivanja arheoloških nalaza koji je ovaj grad i kraj nudio u izobilju. Najprije se tu pohranjuje dio epigrafske i numizmatičke zbirke Petra Nisitea (+1866),

prirodoslovca, arheologa i povjesničara, potom bogata knjižnica i arhiv Ivana Antuna Botterija, uglednoga gradonačelnika Staroga Grada. Posebno je porasla svijest o vrijednosti arheoloških nalaza zaslugom Starogradanina Šime Ljubića (+1896), koji je utvrdio smještaj grčkog Pharosa na mjestu Staroga Grada.

Sve ono što se pronalazilo kroz duge godine na hvarskom području pohranjivalo se u dominikanskoj zbirci, koja je postala mjesto poznavanja i prikazivanja uspomena prošlosti ovoga grada. Zbirka je prije tridesetak godina dopunjena i proširena zalaganjem Nika Dubokovića, dugogodišnjeg voditelja Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru, kada su izrađeni odljevi svih natpisa iz starog Pharosa iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, gdje su dospjeli za upravljanja Šime Ljubića tim muzejem.

Paleontološki nalazi izloženi u zbirci nukaju na sustavnija istraživanja na otoku. Izloženo pretpovijesno oruđe i oružje potječe iz predjela Dračevice, kraj Staroga Grada, upućuje na to da to razdoblje na otoku još nije istraženo dovoljno.

Među najznačajnije izložke u zbirci spadaju natpisi iz razdoblja kada su Grci, u 4. stoljeću p. n. e. osnovali Stari Grad.

Tu su i natpisi iz rimskog razdoblja: kopija reljefa rimskog broda iz zvonika starogradske župske crkve, olovna sidra, amfore, nacrti ostataka tijeska za vino i ulje, ulomci mozaika, utezi za mreže ili dijelovi tkalačkog stana. Izložena je grčka i rimska keramika, predmeti svakodnevne upotrebe i novac kojim su se služili u gradu: iz Dirahija i Sirakuze te novac jadranskih naseobina Herakleje, Pharosa, Isse te ilirskog dinasta Baleja. Fotografije ilustriraju ostatke zidina grada Pharosa i dva velebna mozaika koji su krasili crkve i kuće.

Rani srednji vijek zastupljen je pleterom koji pripada starohrvatskom razdoblju između 9. i 11. stoljeća, vremenu kada je otok pripadao Neretljanskoj kneževini. Taj je mramor bio upotrijebljen tri puta za javne spomenike: u antičkom razdoblju kada je donesen na otok da ukrasi neku grčku ili rimsku građevinu, u ranom srednjem vijeku kada je krasio još nepoznatu predromaničku crkvu u Starom Gradu i u 14. stoljeću kada je splitski svećenik Damjan Prvošev sagradio hospicij kraj Crkve Sv. Jerolima. Tu su i zemljane svjetiljke iz 7–9. stoljeća, naušnice iz 14. i pergamene iz 15. stoljeća koje govore o posjedima hvarskih plemića u starogradskom polju. Novac pripada razdoblju 13. do 16. stoljeća, a potječe iz Splita, Šibenika, Hvara, Dubrovnika i Kotora.

U novom postavu dominikanske zbirke izložen je i crkveni i samostanski inventar umjetničke i povijesne vrijednosti. Time je istaknuto značenje starogradskega drevnog samostana koji je utemeljen bulom pape Siksta IV u ljeto 1481. godine. Iz tog vremena ostalo je samo nekoliko neposrednih uspomena jer su u turskom napadu 1571. godine uništeni i samostan i crkva. Treba istaknuti kantual iz 14. stoljeća s molitvom Blagoslovimo Gospodina na hrvatskom jeziku, te antifonar iz 15. stoljeća i neke knjige prvotiska – inkunabule.